

Nieuwsbrief HHS 7.1 september 2019

HHS

1. Het is inmiddels een mooie en waardevolle traditie geworden dat de studentenraad een **opening van ons academisch jaar** organiseert. Ditmaal was dat op vrijdagavond 30 augustus in Woudenberg. Na de middag met Up-A-Tree luisterde we samen naar de boodschap van 1 Tim. 4:16. We moeten op onszelf letten. Als tegenwicht tegen al te professionele benaderingen waarin we vooral aan ons eigen belang moeten denken, hoorden we vanuit deze tekst dat we waakzaam moeten zijn voor ons eigen hart. We kunnen ongeestelijk reageren op omstandigheden, ongeestelijk omgaan met geestelijke dingen of ongeestelijk worden door geestelijke zegeningen. Hier zit blijkbaar de belangrijkste angel, want dit wordt eerst genoemd. Vervolgens legt de Geest de vinger bij de leer. In reactie op het postmoderne klimaat zouden we terug kunnen vallen in het rationele klimaat van de moderniteit. De leer is in de Schrift geen dode rationele zaak, maar het is het onderwijs door het evangelie. Dan gaat het om het effect van de gekruisigde en gestorven Christus in ons hart en in ons leven. De tekst laat ons zien dat hierin een belofte ligt om tot zegen voor anderen en tot glorie van Gods grote Naam werkzaam te zijn. Wat een perspectief dat ons doet verlangen: Leer mij, o God van zaligheden, mijn leven in Uw dienst besteden.

Collega Diepenbroek sprak vervolgens over “Verbond en prediking”. Het is nodig om in de theologie, de prediking, de catechese en het pastoraat niet alleen in te gaan op het overschatten en onderschatten van het verbond, maar ook om uit te werken wat het verbond inhoudt, want ‘het verbond is het raam waarbinnen de Heere met ons omgaat’ (ds. G. Boer). De gemeente is een verbondsgemeente, tot wie de Heere komt met Zijn beloften en eisen en daarom moet de gemeente in volle verantwoordelijkheid gesteld worden. Dit heeft gevolgen voor de verkondiging. Er zijn drie mogelijkheden:

- a. Het verbond kan onderbelicht blijven in de prediking, waardoor de prediking diepte verliest, omdat de hoorder niet geplaatst wordt in het licht van zijn verhouding tot de God van het verbond.
- b. Het verbond kan echter ook overbelicht worden in de prediking; dat gebeurt als het verschil tussen de twee soorten verbondskinderen niet functioneert in de prediking. Daarom is het van groot belang dat in de prediking stilgestaan wordt bij de aangrijpende mogelijkheid dat verbondskinderen verloren gaan (mensen die niet echt met Christus verbonden zijn maar die er slechts bijhangen). De buitenste duisternis is de keerzijde dat God aan Zijn verbond gedenkt. Als in de prediking onderscheid gemaakt wordt tussen die twee soorten verbondskinderen mag/moet de vraag gesteld worden of de hoorders herkennen wat gepredikt wordt.
- c. Tenslotte kan het verbond ook heerlijk oplichten in de prediking. Dit gebeurt als het ‘in Christus geheiligd’ aan de orde wordt gesteld, als de Middelaar des verbonds wordt gepredikt. Deze prediking is appellerend, en gaat gepaard met bevel van geloof en bekering. In de prediking mag het liefdesbevel van Christus uitgaan, in

het geloof dat de Geest het onmogelijke mogelijk maakt. De Geest maakt het hart gewillig om met armen van geloof de Middelaar van het verbond te omhelzen.

Het is ook een goede zaak dat we bij de opening ook een eerste kennis maken met de nieuwe eerstejaarsstudenten. Het bleken dit jaar tien studenten te zijn en een bijvakstudent. Wij hopen dat jullie je snel thuis voelen in het seminarium en dat de studie behulpzaam is om de grote dingen van het geloof te doordenken.

2. Ook dit jaar doen we als HHS DV weer mee met studium generale. Ditmaal met drie avonden over onze postmoderne cultuur onder het thema '**Als je je er maar goed bij voelt**: over het christelijk postmodernisme'. De eerste twee avonden zijn reeds voorbij, de laatste staat nog uit:
  - a. Christelijk postmodernisme in ons huwelijk, 13 september, R. van Kooten
  - b. Christelijk postmodernisme in onze theologie, 27 september, W. van Vlastuin
  - c. Christelijk postmodernisme in ons publieke leven, 11 oktober, B.J. Spruyt
  - d. voor info en inschrijving: <https://www.driestar-educatief.nl/over-ons/algemeen/studium-generale/1-als-je-je-er-maar-goed-bij-voelt-over-het-christelijk-postmodernisme>
3. De werkgroep van de **internationale bachelor** heeft een ontwerp van de nieuwe bachelor gepresenteerd, het faculteitsbestuur heeft hier een stempel op gezet. Nu is het de vraag of de Nederlandse Vereniging van Accreditatie Onderwijs deze nieuwe bachelor onder de oude goedkeuring laat vallen. Als dat niet kan, ziet deze organisatie de nieuwe bachelor als een nieuwe opleiding waarvoor eerst accreditatie aangevraagd moet worden. Als dat het geval zou zijn, zal er wel aan de opzet van de nieuwe bachelor worden geknutseld, zodat deze toch onder de oude goedkeuring kan vallen. Al met al wordt het nog best spannend of de nieuwe bachelor 2020 in kan gaan. Voor ons als seminarium was het een voortdurende worsteling om onze 72 EC's te handhaven. Verder blijft het de vraag hoe klassiek het gehalte van de nieuwe bachelor eruit ziet.
4. Ik heb twee studenten mogen helpen met **Hebreeuws en Bijbels Grieks**. Beiden hebben die vakken afgerond. Ik wil in de toekomst ook de student die Hebreeuws en Bijbels Grieks heeft gehaald helpen met Latijn. Natuurlijk kan ik niet iedereen helpen maar bij voorbaat sluit ik niemand uit. Studenten die ik al help gaan voor (hansreinders@kliksafe.nl)
5. D.V. 13-15 mei 2020 (!) vindt in Kampen een **conferentie** over 'The Reformed Theology and Spirituality of Music' plaats. Van harte uitgenodigd om een bijdrage te leveren. Zie de Call for papers op www.rmht.nl.

STUDENTENRAAD

Samenstelling van de SR

Bachelor

- Jaar 1 – Wim van der Plas
- Jaar 2 - Kees Legemaat (secretaris)
- Jaar 3 - Evert-Jan van Ettekoven

Master

- Jaar 1 - Henk Ottema (voorzitter)
- Jaar 2 - Alexander den Hartog
- Jaar 3 - Eelco Verhelst

We willen jullie ertoe oproepen gebruik te maken van de studentenraad. Heb je vragen over de studie, voorstellen tot verbetering van de opleiding – laat het ons weten. Dat kan via de vertegenwoordiger van je jaargroep. Het kan ook per mail, via het emailadres van de SR: studentenraadhhs@gmail.com.

Trekken van onze cultuur (2): mechanisering van het wereldbeeld

De wending naar het subject betekende dat het subject de werkelijkheid buiten zichzelf objectiverde. Met de rede zocht men naar de algemene principes achter verschijnselen om wetmatigheden te kunnen vaststellen. We onderzochten de relaties tussen oorzaak en gevolg, we konden verbanden leggen en werktuigen ontwikkelen. Elke dag ervaren we de voorrechten van deze ontwikkelingen. We kunnen ons geen leven zonder elektriciteit en verbrandingsmotor meer voorstellen.

Voor de medische wetenschap spreekt tot de verbeelding als steeds meer ongeneeslijke ziekten effectief kunnen worden bestreden. In de 14^e eeuw kon een kleine helft van de bevolking door de zwarte dood getroffen worden, de Spaanse Griep eiste in 1918 meer slachtoffers dan de Eerste Wereldoorlog, ebola en aids waren een ernstige bedreiging, maar inmiddels zijn deze ziekten overwonnen, zoals eerder pokken en pest, mazelen en infecties het moesten afleggen tegen de kunde van de medische wetenschap.

Vanuit christelijk perspectief zien we hierin de wijsheid en de orde van onze Schepper. We leven niet in een spookhuis waarin we elke dag voor nieuwe verrassingen staan, maar onze God blijkt een God van orde te zijn. Hoewel we in de orde van de schepping de goedheid van de Schepper ontdekken, heeft deze objectivering ook een grens. Als deze grens niet in acht wordt genomen, krijgt de objectivering absolute trekken en wordt de schepping tot een dode realiteit. Stel je voor dat de mens wordt gereduceerd tot een optelsom van organen. Zo verliezen we het respect voor de schepping, het ontzag voor het mysterie van de werkelijkheid en de ervaring van Gods aanwezigheid in de schepping, zodat de beleving van onze afhankelijkheid plaats maakt voor beheersingsdenken.

Er is wel gesproken over *De mechanisering van het wereldbeeld*. We gingen de schepping als een grote machine zien. H.W. de Kniiff heeft een indringend boek over deze materie geschreven. Naast de kwalificatie mechanisering gebruikt hij kwantificering, fysicalisering en objectivering om onze cultuur te duiden. Hij bedoelt hiermee dat de empirische methode van de

natuurwetenschap tot uitgangspunt is gekozen voor alle wetenschappen en ons wereldbeeld bepaalt. Alles wat niet meetbaar is, bestaat eigenlijk niet.

De Knijff spreekt over een ‘catastrofale’ situatie, omdat eigenschappen als schoonheid, waarheid en het goede hiermee verdampen. We vergaderen enorm veel kennis, maar al deze kennis heeft eigenlijk geen betekenis en zin. Bovendien is de objectivering zo overweldigend dat de mens vervreemdt van de wereld en zijn toevlucht neemt in het private subject. Zo ontstaat er een hartverscheurend dualisme: enerzijds de objectieve buitenwereld en anderzijds de subjectieve binnenwereld.

Gerard Visser beschrijft een onthullende ervaring: ‘Trekken we dit uitgangspunt door, dan komen we in onze eigen tijd uit bij de natuurkundige die ooit op mijn vinnige vraag met wie hij ’s nachts eigenlijk het bed deelde, met zijn vrouw Marjolein of met een zak moleculen, na een lichte aarzeling en met een verontschuldigend lachje, waarin ook de verbazing over de vraag nog mee lifte, moest toegeven dat hij inderdaad alleen van dit laatste met zekerheid kon zeggen dat het werkelijk het geval was.’ Dit is een schokkend voorbeeld hoe ons wetenschappelijke wereldbeeld de werkelijkheid reduceert tot meetbare eenheden en de betekenis uit het leven wegneemt.

Liturgie als gemeenschap met de drieënige God

Vorige week zaterdag is het boek *Spirituele oecumene* gepresenteerd. Daarin schreef ik een hoofdstuk onder bovenstaande titel. Hieronder volgt een stuk van de tekst: Een belangrijk resultaat van mijn onderzoek naar katholiciteit was het gegeven dat de zichtbare kerk het uitgangspunt voor de vroege kerk was om over zichzelf na te denken. Ondanks het feit dat iemand als Calvijn het startpunt van de kerk dacht vanuit haar onzichtbare binnenzijde, was de spits van het geding van de Reformatie met de kerk van de middeleeuwen gericht op de structuur van de zichtbare kerk. W. van ’t Spijker heeft in dit verband opgemerkt dat het diepste geding niet ging om de leer van de rechtvaardiging, maar om de structuur van de kerk als lichaam van Christus. Dit is een aanwijzing van hoe groot belang de zichtbare kerk ook in de gereformeerde traditie is geweest.

Vanuit deze constatering dat de zichtbare kerk als lichaam van Christus zowel in de vroege kerk als in de Reformatie het uitgangspunt vormde voor de leer van de kerk, dienen zich verschillende vragen en inzichten aan. Eén van deze vragen en inzichten betreft het karakter van de publieke eredienst. Immers, het is niets teveel gezegd om te beweren dat de eredienst het hart uitkomt van het zichtbare lichaam van Christus.

In dit hoofdstuk wil ik een bijdrage leveren aan deze bezinning door in te zoomen op de liturgie als gemeenschap met de drie-enige God, waarbij ik mijn uitgangspunt kies in een protestantse eredienst. Eerst wil schetsen welke plaats de prediking heeft in de eredienst. Vervolgens luister ik naar de puritein John Owen om te zien hoe bij hem de gemeenschap met de drie-enige God in de eredienst functioneerde. Ik maak de keuze voor John Owen omdat het een verrassing voor ons kan zijn dat juist een puritein zoveel aandacht geeft aan de eredienst. Daarbij komt dat deze puritein bekend staat om zijn diepe inzicht in het geheim van de gemeenschap met God. Na deze

verkenning van Owens theologische spiritualiteit wil ik afsluiten met een evaluatie van de perspectieven in John Owen in de context van onze huidige postmoderne cultuur.

Van liturgie naar preek

We beginnen de eredienst met de groet: ‘Genade zij u, en vrede van God de Vader, door Jezus Christus Zijn Zoon, in de gemeenschap van de Heilige Geest.’ Deze groet maakt het samenzijn van de gemeente tot een eredienst. We komen niet als een groep gelijkgezinden bij elkaar, we zijn niet bij elkaar als een groep van één van de duizenden op deze aarde, maar ons samenzijn als gemeente voltrekt zich voor het aangezicht van de drie-enige God Die Zich heeft uitgesproken in Zijn Zoon, Jezus van Nazareth.

Ook de zegen die we aan het einde van de dienst ontvangen, vertoont een trinitarisch karakter: ‘De genade van de Heere Jezus Christus, de liefde van God en de gemeenschap van de Heilige Geest zij met u allen.’

Tussen deze twee momenten voltrekt zich de eredienst. Hiermee is eigenlijk al het trinitarisch karakter van het geheel van de liturgie gegeven. Andere momenten bevestigen dit. In de bediening van de Heilige Doop ontvangen we ook een venster op de drie-enige God en ook in het uitspreken van de apostolische geloofsbelijdenis komt de trinitarische inhoud van het geloof naar voren, terwijl het gereformeerde avondmaalsformulier ook diverse trinitarische momenten telt. Bovendien mogen we ervan uitgaan dat in de gebeden de drie-enige God wordt aangeropen, waarbij elk van de drie personen wordt geadresseerd.

Een belangrijk aspect van de eredienst is de bediening van het Woord. We zouden kunnen zeggen dat het koninklijke en priesterlijke ambt van Christus worden bemiddeld door Zijn profetisch ambt. Vanuit de persoon van het Woord gezien, zouden we kunnen spreken het Woord dat ons tot het Woord brengt. In die zin is het niet verwonderlijk dat Jezus’ optreden zich karakteriseerde door zijn boodschap. Bovendien geeft hij ook meermalen de opdracht aan de apostolische kerk om het evangelie te preken. Uiteindelijk blijkt de gesproken verkondiging terug te gaan op de sprekende God. In schepping en herschepping roept Hij de dingen die er niet zijn alsof ze er altijd al geweest zijn. Vanuit dit perspectief bevinden we ons in de kerk in het centrum van Gods handelen waarin Hij bovendien Zijn hart uitspreekt.

Dit inzicht in de centrale plaats van de prediking in de eredienst roept twee reflecties op. In de eerste plaats is het de vraag of deze trinitarische structuur in een gemiddelde gemeente in de gereformeerde traditie wordt ervaren. Voor velen begint de eigenlijke dienst pas met de preek, terwijl de rest van de liturgie nogal eens als ritueel wordt ervaren. Dit blijkt heel sterk uit het gegeven dat gemeenteleden via internet naar andere voorgangers luisteren. Men slaat dan het eerste gedeelte van de dienst over om zich te richten op de preek. Blijkbaar gaat het daar dan om. Daarmee hangt ook samen dat de samenkomst in de gemeente eigenlijk minder belangrijk wordt, omdat men voor het ontvangen van de boodschap niet noodzakelijk in de samenkomst van de gemeente aanwezig hoeft te zijn. Hier is onmiskenbaar sprake van een intellectualisering van het geloof. Tim Keller spreekt in dit verband veelzeggend over de eredienst als een ‘information takeaway’.

Een tweede reflectie leidt tot de overweging dat de prediking van het Woord een trinitarisch gehalte heeft. Ook al gaat de eredienst niet op in de prediking, prediking is wel een wezenlijk aspect van de liturgie. Als de structuren van de liturgie trinitarisch zijn, wat betekent dit dan voor de verkondiging van het Woord? Betekent het trinitarisch karakter van de prediking dat in een evenwichtige prediking de persoon en het werk van Vader, Zoon en Heilige Geest aan de orde komen? Ongetwijfeld behoort dit tot het trinitarisch karakter van de verkondiging in Gods huis. Hier liggen reeds tal van vragen, spanningen en worstelingen. Het is een grote opgave voor de dienaren van het Woord van God om de Vader en Zijn werk te benoemen, Christus centraal te stellen en het werk van de Geest niet tekort te doen. Er zijn hier tal van manco's aan te wijzen. Er is prediking die opkomt vanuit Gods vaderlijke voorzienigheid waarbij de verzoening in Christus nauwelijks functioneert. Daartegenover bestaat er ook een verkondiging van Jezulatrie waarbij de Vader verbleekt en het werk van de Geest nauwelijks functioneert. Het is ook voorstelbaar dat wet en evangelie in hun samenhang functioneren vanuit Christus, maar dat er toch sprake is van een Geest-elijke bloedarmoede. Aan de gemeente worden dan vragen gesteld ter toetsing, handreikingen gedaan om geestelijke problemen op te lossen, maar het effect van het Woord door de Geest in het hart wordt niet geduid, terwijl het Nieuwe Testament ons zoveel activiteiten van de Geest noemt. Uit reactie op deze preekstijl kennen we ook de prediking die bevindelijk genoemd wordt en daarom inzet op de Geest en Zijn werk. Het gevolg hiervan is meermalen dat het menselijk subject centraal staat en dat alle vaste ankergrond in Christus ontbreekt of verbleekt. Kortom, het is een opgave en een gave om recht te doen aan het gegeven dat Gods zelfopenbaring in Zijn Woord trinitarisch van aard is.

Na deze twee reflecties dienen we ons te realiseren dat de titel van deze bijdrage nog een spade dieper spit. Het gaat niet alleen om een prediking met een trinitarisch karakter, maar het gaat in de prediking om gemeenschap van de drie-enige God met zondaren en vice versa. In het vervolg wil ik dat nader uitwerken.

Owen over gemeenschap met de drie-enige God in de eredienst

Deze invalshoek ontleen ik vooral aan John Owen (1616 -1683), een theoloog wiens werk momenteel volop in de belangstelling staat. Deze congregationalistische theoloog hield een preek over Efeze 2:18 ('Want door Hem hebben wij beiden de toegang door één Geest tot de Vader', SV) onder de titel 'The nature and beauty of gospel worship'. Vanuit de context van dit hoofdstuk maakt hij duidelijk dat de scheiding tussen Jood en heiden is weggenomen in Christus. Maar de eigenlijke focus van zijn boodschap is gericht op de geestelijke rijkdom van de nieuwtestamentische eredienst. Oudtestamentisch was de toegang tot God grotendeels gesloten. De hogepriester ging eenmaal per jaar op de grote verzoendag in het heilige der heiligen. Met inspanning van zijn krachten schoof hij het voorhangsel terzijde om de plaats te betreden waar Gods troon stond. Bovendien moest deze plechtigheid elk jaar worden herhaald, omdat al het bloed van stieren en bokken geen enkele zonde had verzoend. De herhaling van de offers was een voortdurende herinnering aan de zonde en aan het feit dat er nog geen verzoening had plaatsgehad.

De oudtestamentische hogepriester was een profetie van Christus. Christus vervulde het oudtestamentische ambt van de hogepriester, waarbij Hij Zelf ook het offer was. Hij ging met Zijn eigen bloed in het heiligdom van de hemel waar God woont. We kunnen hier denken aan de hemelvaart van Christus waarbij Hij met de kracht van Zijn offer binnenging in het centrum van Gods tegenwoordigheid.

Dit offer van Christus maakte het grote verschil, Met één offer heiligde Hij in eeuwigheid zondaren van alle tijden en plaatsen. Zo kon het voorhangsel worden gescheurd als een machtige prediking dat Hij door het scheuren van Zijn lichaam de weg naar God definitief had gebaad. In Christus heeft het volk van God vrijmoedigheid om tot God in Zijn hemels heiligdom te naderen. Deze toegang is er niet slechts eenmaal per jaar, maar 24 uur per dag. Bovendien is deze toegang niet tot een aards heiligdom, maar tot het hemelse heiligdom waar God op een bijzondere manier present is.

Hier scharniert het geweldige privilege van het geloof in Christus. De meest verachte en onaanzienlijke gelovige ter wereld heeft dit privilege in de kracht van Jezus' bloed. En andersom kan geen enkele aardse positie, kerkelijk ambt of financiële schat de weg tot Gods hart voor ons banen.

Owen past deze vollere rijkdom van het Nieuwe Testament niet alleen toe op de geestelijke rijkdom voor het persoonlijke leven, maar hij betreft dit in de eerste plaats op de rijkdom van de publieke eredienst. Ook al dacht Owen de kerk en haar katholiciteit vanuit het enkele individu, ook al wordt vooral het puriteinse congregationalisme doorgaans gezien als een beweging die zich kenmerkte door 'radically individualistic religion', Owen koesterde grote hoogachting voor de publieke eredienst: 'The worship of God under the gospel is so excellent, beautiful, and glorious.'

De liturgie als climax

Hier moeten we nog een stap verder gaan door op te merken dat de rijkdom van de nieuwtestamentische eredienst inhoudelijk wordt bepaald door het trinitarisch karakter ervan. McGraw merkt in dit verband op dat Owens trinitarische theologie en spiritualiteit haar climax vinden in de liturgie. Deze uitspraak krijgt reliëf tegen de achtergrond van Owens werk *Communion with God*. In dit werk beschrijft Owen hoe gelovigen vanuit de eenheid met Christus bewuste en onderscheiden gemeenschap beoefenen met de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Deze grote aandacht voor elk van de hypostasen in God is uniek in de context van zijn tijd. Het laat zien dat de leer van de drie-eenheid niet alleen een thema voor polemieken was, maar een plaats had in het hart van de soteriologie.

Zo blijkt dat Owen niet alleen uniek was in zijn trinitarische theologie en spiritualiteit, maar ook dat deze trinitarische spiritualiteit haar hoogtepunt vond in de liturgie. In zijn *Communion with God* maakt hij duidelijk dat hij Efeze 2:18 als de sleutel voor de eredienst verstaat. Zo komen deze beide boeken van Owen samen. Gemeenschap met God blijkt niet slechts een zaak voor de binnenkamer te zijn, maar vindt haar centrum in de eredienst. De eredienst is de hoogste expressie van de gemeenschap met God en van de gemeenschap met elkaar.

Zo licht voor Owen de betekenis van de woorden in Efeze 2:18 op, namelijk dat wij in Christus door de Geest toegang hebben tot God de Vader. Uit de woorden van deze tekst blijkt het trinitarische karakter van de eredienst. Dit brengt Owen tot het inzicht: ‘The first thing in general observable from these words is, that in the spiritual worship of the gospel the whole blessed Trinity, and each person therein distinctly (...) afford distinct communion with themselves unto the souls of the worshippers.’

Deze gemeenschap is wederkerig, zodat de gelovigen ook een bewuste gemeenschap beoefenen met elk van de drie personen in de Triniteit. Voor Owen betekent dit ook dat gemeenschap met God alleen maar trinitarisch gestalte kan krijgen. Als we niet tot God naderen in de Naam van Jezus, of als we de kracht van Gods Geest missen of als we in onze devotie en spiritualiteit niet gericht zijn op de omgang met de hemelse Vader, ontbreekt er iets wezenlijks in de eredienst of in ons hart.

Christocentrische liturgie

De plaats van elk van de personen van de triniteit in de nadering tot God vraagt een preciezer onderzoek. Voor Owen staat Christus centraal in de eredienst, omdat Hij de weg naar God heeft gebaad. Owen onderscheidt hier tussen ‘union’ en ‘communion’. Er is een geestelijke eenheid met Christus waardoor wij in een nieuwe positie ten opzichte van God komen. Vanuit deze eenheid bloeit de gemeenschap met de drie personen op. De intensiteit van de gemeenschap kan wisselen, maar ten aanzien van de Christus-positie geldt de volharding van de heiligen. We kunnen dus spreken over een Christocentrisch trinitarisme.

Er valt echter meer te zeggen. John Owen betreft het naderen tot God in Jezus’ Naam op de bediening van Woord en Geest. Dit leidt tot enkele opmerkingen. Ten eerste blijkt hieruit dat Owen in het kader van het geheel van de liturgie vooral aan de gemeenschap met God denkt die zich onder de bediening van het eeuwige Woord door het verkondigde Woord voltrekt. Owen spreekt ook wel over het profetisch ambt van Christus. Deze invalshoek maakt ook duidelijk dat het Owen om een geestelijke realiteit gaat die zich voltrekt in de diepte van de ziel van de gelovigen. Terwijl de gemeente als geheel gemeenschap met de drie-enige God beoefent, participeert de ware gelovige daarin, maar de formele christen mist de geestelijke participatie, hoewel hij participeert in de liturgie van de gemeente.

In de tweede plaats valt het ons op dat Owen het Woord de stem van Christus noemt. Dit geeft het beeld dat de hemelse Christus actief is in het hemelse heiligdom en van daaruit Zijn Woord en Geest uitzendt in de gemeente. We zouden hierbij de vraag kunnen stellen hoe precies de verhouding tussen Woord en Geest is, of de Geest het Woord toe-eigent of dat er sprake is van een andere verhouding tussen Woord en Geest. In dit verband is het in ieder geval wel duidelijk dat de Geest ons richt op het Woord, omdat dit de stem van de hemelse hogepriester is.

Een pneumatologische dimensie van de liturgie

Ten derde geeft Owen aan de Geest een afzonderlijke plaats. Deze aandacht voor de Geest is karakteristiek voor een theoloog die de eerste monografie over de Heilige Geest en Zijn werk in

de protestantse traditie schreef. Enerzijds kan hij opmerken dat de Geest van Zichzelf afwijst en de schijnwerpers op Christus richt, anderzijds blijkt uit het hele oeuvre van Owen dat de Geest een eigen plaats heeft en Zijn inwoning de grote belofte van het genadeverbond kan worden genoemd. Het ontvangen van de Heilige Geest maakt het grote verschil tussen het Oude en het Nieuwe Testament uit. De Geest leidt de gemeente in de eredienst en maakt de gemeenschap met de drie-enige God effectief. We zouden kunnen zeggen dat het in de eredienst om de bediening van de Heilige Geest gaat.

Deze presentie van de Heilige Geest in de eredienst is de werkelijke heerlijkheid van de eredienst. De glorie van de eredienst is dus niet uiterlijk, omdat het een geestelijke glorie is, die wordt bepaald door de inwoning en de kracht van de Heilige Geest. De ongelovige heeft geen antenne voor deze glorie, maar de gelovige ervaart de presentie van de Heilige Geest in de tempel van de gemeente en de tempel van het eigen lichaam. Deze presentie van de Geest kan daarom ook ervaren worden in het meest eenvoudige onderkomen waar Gods Geest tegenwoordig is.

Owen gaf veel aandacht aan de bediening van de Geest in de ambtsdragers waarbij hij benadrukte dat ambtsdragers de zalving met de Heilige Geest nodig hebben. Dienaren van het Woord moeten daartoe eerst zelf de werkelijkheid van het Woord in hun eigen hart hebben ervaren voordat zij dit uitkunnen delen. Het gebrek van veel dienaren van God is dat zij het Woord verkondigen zonder kracht. Hierbij is overigens een interactie tussen gemeente en voorganger en een gemeenschappelijke afhankelijkheid van de Heilige Geest. Zonder de Heilige Geest dreigt de eredienst tot een show te worden.

De presentie van de Heilige Geest is niet alleen voor de dienaar van het Woord van belang. Voor ieder gemeentelid geldt dat we alleen door de Geest onze noden en gebreken metterdaad in de eredienst zien. Wie weet hoe listig de duivel is, hoe machtig de inwonende zonde, het verzet tegen gehoorzaamheid en de bedrieglijkheid van ons hart, is zich bewust van de afhankelijkheid van de Heilige Geest in het kennen van onze behoeften. Door de Geest wordt ons hele hart doortrokken met de ernst van de dingen van Gods koninkrijk, zodat het voor ons urgent is om deel te hebben aan Christus.

De Geest openbaart ook de realiteiten van het evangelie in ons hart. Zo bewerkt Hij geloof, liefde, vreugde, vurigheid, waakzaamheid en volharding in de gemeenschap van de ziel met God in de eredienst. We worden verootmoedigd en verbroken van hart, we zijn in het diepst van ons hart geraakt en onuitsprekelijke vreugde vervult onze ziel.

Het hart van de Vader in de liturgie

De spits van de eredienst is de toegang tot God. We gaan als het ware aan de hand van Christus om zo in de tegenwoordigheid van de Vader te komen. De eredienst draait om de Zoon en het gaat om de gemeenschap met de Vader. De Vader staat op een bepaalde manier in het centrum van ons geloof, liefde en eredienst.

De gemeenschap met de Vader in de eredienst heeft een affectief karakter. Er is vreugde in God en daarom ook geluk. We raken hier een diepe snaar van Owens theologie. Hij kan schrijven dat het 'end of all true theology is the cultivation of a most holy and sweet communion with God,

wherein lies the true happiness of mankind.’ We zouden hier van een affectieve theologie kunnen spreken of een ‘theology of happiness’. Hij sluit hier aan bij een diepe grondtoon in de christelijke theologie waarbij we zouden kunnen denken aan Augustinus die rust vond in God voor zijn onrustige hart. De ervaringscategorie verbindt Owen ook met Bernardus van Clairvaux en zoveel anderen die verlegen waren om en leefde uit de bevindelijke ontmoeting met de levende God.

Hoewel het ervaringskarakter kenmerkend is voor puriteinse theologie en spiritualiteit als zodanig, neemt Owen onder de puriteinen een eigen plaats in als hij de bevindelijke dimensie verbindt met de liturgie. Het is opvallend dat puriteinse geschriften uitstekende zielzorg bieden, maar deze zielzorg is doorgaans een persoonlijke aangelegenheid.

Relevantie

Na deze verkenning van Owens trinitarische spiritualiteit in een liturgische context, kom ik in onze huidige context tot drie overwegingen. In de eerste plaats valt het belang van de publieke eredienst in Owens theologie op. Het zou een onderzoek op zichzelf waard zijn om precies te traceren waar Owen deze betrokkenheid op de liturgie heeft opgedaan. Voor ons betoog is het genoeg om vast te stellen dat dit zo is. Het is voor ons in een postmoderne cultuur een belangrijk gegeven. Als zelfs de individualistisch ingestelde theoloog John Owen zo het belang van de publieke eredienst centraal plaatst, moet het hier wel om een belangrijke notie van het christelijke geloof gaan.

Als ik mij niet vergis is veel spiritualiteit nogal individualistisch van aard. Het gaat er dan alleen maar om dat ik mijn spirituele behoeften kan vervullen. Desnoods maken we er wereldreizen voor om de individuele verlangens van het hart tegemoet te komen. In dit licht is de benadering van Owen buitengewoon corrigerend en heilzaam als hij duidelijk maakt dat de vervulling van onze verlangens niet los van de gemeente verkrijgbaar is. De benadering van Owen kan een middel zijn om tot een herwaardering van de liturgie te komen, in het besef dat er in de eredienst werkelijk iets te beleven valt. Het is een krachtig signaal richting degenen die de kerkdienst verzuimen en ook richting degenen die wel naar de kerk komen om daar te worden aangesproken, maar de eredienst niet in het centrum van het geestelijke leven plaatsen.

Dit leidt tevens tot een tweede overweging. Owen benadrukt dat de liturgie niet alleen over de drie personen gaat, maar dat de drie goddelijke personen gemeenschap met de gemeente en de gemeenteleden beoefenen. Dit geeft aan de eredienst bij uitstek een spiritueel karakter waarin niet alleen het intellect wordt aangesproken, maar waarin de hele ziel, de totale menselijke existentie wordt aangesproken.

Nu komt het erop aan dat de dienaren van het Woord niet alleen zeggen dat er in de eredienst gemeenschap van God met zondaren is, maar dat de bediening van het Woord op zo’n manier plaatsheeft dat we niet alleen over God spreken, maar de drie-enige God horen spreken. Voor de bediening van het Woord betekent dit dat er uit de levende omgang met deze drie-enige God wordt gesproken.

Owen heeft ons laten zien dat hier de bediening van de Heilige Geest plaatsheeft. Dienaren van het Woord hebben de zalving met de Heilige Geest nodig om te spreken in betoon van Geest en van kracht. Het zou kunnen zijn dat we in de gereformeerde traditie de intuïtie voor dit geheimenis van de Geest verloren hebben. In de emancipatie van de gereformeerde gezindte hebben we alle aandacht gelegd op de kwaliteit van de theologie, de exegese en de professionaliteit van het ambt. Dat is een terecht aandacht. Owen herinnert ons er echter aan dat de eigenlijke kwaliteit van de eredienst niet maakbaar is. De eredienst in de kracht van de Heilige Geest gebeurt. Dit betekent dat het ons overkomt en aan ons geschiedt.

Hier zijn wij als dienaren van het Woord van God en als gemeente volstrekt afhankelijk van de soevereiniteit van de Heilige Geest. Dit besef doet ons als gemeente en als ambtsdragers biddend toeleven naar de zondag om de tegenwoordigheid van en de gemeenschap met de drie-enige God in de kracht van de Heilige Geest ook te ervaren. De dienaar van het Woord brengt in de voorbereiding de gemeente voor Gods aangezicht en de gemeente brengt de dienaar van God voor Gods genadetroon. Zo hoort de dienaar wat de Geest tot de gemeente zegt.

Het luistert hier heel nauw. We kunnen de Geest niet organiseren, maar onze relatie tot de Geest is ook dynamisch, zodat we de Geest kunnen opwekken en aanwakkeren. Er is een oefening tot godzaligheid nodig. Gods genade is blijkbaar niet goedkoop verkrijgbaar. Anderzijds kunnen we de Geest bedroeven, weerstaan en uitblussen. Het is aangrijpend dat het juist en alleen in de gemeente als tempel van de Heilige Geest tot een lasteren van de Geest kan komen. Deze noties brengen het besef met zich mee dat we ons in Gods gemeente onder Geest-elijke hoogspanning bevinden, die heilbrengend is bedoeld, maar zich ook tegen ons kan keren.

De derde overweging betreft het affectieve karakter van christelijk geloof en spiritualiteit bij John Owen. In verschillende stromingen van de gereformeerde traditie bestaat er vaak een spanning tussen de eer van God en de zaligheid van de enkele mens. Spiritueel is dan de vraag of de mens nog wel een belang mag gevoelen bij zijn eigen redding. Een belangrijke theologische vraag is of de redding van de mens geïnstrumentaliseerd wordt voor de glorie van God. Owen heeft hier een andere weg gekozen en is deze spanning te boven gekomen door zijn benadering dat het Gods eer is om mensen in Zijn geluk te laten delen. Hij plaatst liefde en geluk in het centrum van Gods hart en in het centrum van schepping en herschepping. God is in Zijn liefde uit op het geluk van Zijn schepselen. Daarom mogen de gelovigen zich ook gelukkig weten met God. De ervaring van dit geluk krijgt dan ook meermalen extatische trekken in Owens spiritualiteit.

Het gaat hier om de belangrijke notie dat hoofd en hart, theologie en spiritualiteit, een eenheid vormen. Sinds deze aspecten in de late middeleeuwen uit elkaar zijn gegroeid, kan Owen ons behulpzaam zijn om ons te herinneren aan deze eenheid. Het zou een geweldige winst zijn voor onze spiritualiteit als het een theologische spiritualiteit zou zijn enerzijds en anderzijds dat onze theologie een spirituele theologie is. Dat voorkomt vage en zweverige spiritualiteit en het bewaart ons ook voor een theoretische theologie die over intellectuele concepten gaat, maar geen harten weet te raken.

We kunnen nog een spade dieper spitten. Owens affectieve theologie bepaalt ons erbij dat het geloof zich richt op de drie-enige God in Christus buiten ons (*extra nos*), maar dat deze geheimenisvolle gemeenschap zich voltrekt in ons (*in nobis*). Dieper dan ons diepste bewustzijn delen wij nu reeds in het eeuwige leven. Dat relativeert het hier en het nu en dat doorbreekt ons gesloten wereldbeeld. Hier scharniert de urgentie van de liturgie. De focus van de liturgie is niet gericht op economie of ecologie, hoezeer ook van belang, maar op belangen die daar ver bovenuit stijgen. Hier komt ook de menselijke ziel weer in beeld. Deze wordt in de liturgie gevoed tot het eeuwige leven. In de geloofseenheid met Christus bloeit de gemeenschap van liefde met de drie-enige God op, zodat de hoop zich uitstrekt naar Gods toekomst waarin Hij zal zijn alles in allen.

Tot slot

Het academische jaar is alweer begonnen. Ik stel me voor dat het voor de nieuwe studenten een hele ervaring is om ondergedompeld te worden in de nieuwe situatie en vooral concreet kennis te maken met onze postmoderne cultuur. Ik vond het persoonlijk tenminste heel intensief om de opening van het academische jaar mee te maken.

De opmerkzame lezer mist de geestelijke lessen van Kenneth McRae. Dat heeft ermee te maken dat ik deze nieuwsbrief onderweg van Amsterdam naar New Haven schrijf, zodat ik het dagboek van McRae niet bij de hand heb. Dus het is de bedoeling dat we een volgende keer weer verder lezen in de geestelijke inzichten van deze Schotse voorganger die nog altijd de moeite waarde zijn.

Over mijn reis gesproken: Ik heb een Edwards-conferentie bijgewoond vanuit het moedercentrum van de Edwards-centra in deze wereld aan Yale Divinity School in New Haven. Het was goed om met zoveel collega's elkaar bij te praten over het onderzoek dat er wereldwijd gebeurt en de inzichten die dat vanuit Edwards' theologie oplevert. Sommigen bestuderen Edwards alleen vanuit academische interesse, maar veel onderzoekers hebben ook een theologisch, geestelijk, kerkelijk en missionair belang. Wonderlijk om te zien hoe bijvoorbeeld in Afrika, Zuid-Amerika, Polen, Japan en Zuid-Korea mensen worden gegrepen door Edwards' boodschap. Het geeft een bemoedigend besef van de breedte van Gods koninkrijk. Op het moment dat ik dit schrijf, sta ik op het punt om vanuit New Haven naar Grand Rapids te vertrekken om daar een week aan het Puritan Reformed Theological Seminary te zijn voor lezingen en promovendibegleiding. Heb het goed in de nabijheid van onze Heiland,

jullie W. van Vlastuin